

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.23>

ПРОБЛЕМА ФЕМІНІЗАЦІЇ НАЗВ ПРОФЕСІЙ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

THE PROBLEM OF FEMINISATION OF PROFESSION NAMES IN MODERN FRENCH

Гуз О.П.,

*orcid.org/0000-0002-2058-1477**старший викладач кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Хірочинська О.І.,

*orcid.org/0000-0002-2441-2654**старший викладач кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті розглянуто проблему фемінізації назв професій у сучасній французькій мові. Досліджено динаміку та основні принципи творення фемінітивів. Розкрито поняття «фемінітиви» з позицій сучасних досліджень у мовознавстві. Зазначено, що фемінітиви є важливим інструментом для представлення жінки в публічному просторі та вживаються у боротьбі зі стереотипами про неспроможність роботи жінки в певних професіях. Простежено основні закономірності розвитку фемінітивів у французькій мові. Визначено основні чинники, які вплинули на фемінітивізацію професій у Франції. Підкреслено, що скасування на законодавчому рівні заборони для жінок на цілий ряд професій продемонструвала нагальну потребу використання фемінітивів у професійних колах, які традиційно вважалася чоловічою царинною. Показано роль Французької Академії у підтриманні фемінізації назв професій. Виокремлено слова, що найбільше відповідають особливостям творення та вживання фемінітивної лексики. Визначено ключові способи словотворення жіночих номінацій. Зазначено, що у французькій мові правила творення фемінітивних номінацій чітко уніфіковано, формування словотвірного значення жіночості відбувається від маскулінитивів за допомогою артиклів (неозначеного *une* та означеного *la*), закінчень або суфіксів. Наведено конкретні приклади утворення фемінітивів. Наголошено на тому, що французька мова стикається із труднощами, які пов'язані із семантикою лексичних одиниць та їхнім стилістичним забарвленням, оскільки іменники жіночого роду професійної сфери лише починають закріплювати свої позиції в мові. Акцентовано увагу на тому, що основною проблемою, яка хвилює суспільство у питанні фемінізації, є неоднозначність запропонованих лексем, коли форми жіночого роду можуть перекручувати та змінювати значення слова чи виразу, тим самим, спричиняти невірне сприйняття контексту. Зроблено висновок про те, що процес фемінізації французької лексики професійної сфери знаходиться в активному стані, що зумовлено соціолінгвістичними проблемами французького лінгвокультурного простору.

Ключові слова: фемінітиви, фемінізація, професія, лексика, французька мова.

The article deals with the problem of feminisation of profession names in the modern French language. The dynamics and basic principles of feminisation are studied. The concept of "feminities" is revealed from the point of view of modern research in linguistics. It is noted that feminities are an important means of representing women in public space and are used to combat stereotypes about the inability of women to work in certain professions. The main regularities of the development of feminities in the French language are observed. The main factors that influenced the feminisation of professions in France are identified. It is noted that the elimination of the legislative ban on a number of professions for women has demonstrated the urgent need to use feminities in professional circles, which were traditionally considered to be a man's domain. The role of the French Academy in supporting the feminisation of profession names is shown. The words that best correspond to the peculiarities of the creation and use of feminine vocabulary are highlighted. The key ways of word formation of feminine nominations are identified. It is noted that in French, the rules for the formation of feminine nominatives are clearly unified, the formation of the word-formation meaning of femininity comes from masculinitives with the help of articles (indefinite *une* and definite *la*), terminations or suffixes. Specific examples of feminine formation are given. It is emphasized that the French language faces difficulties related to the semantics of lexical units and their stylistic colouring, since feminine nouns of the professional sphere are only beginning to consolidate their positions in the language. The attention is focused on the fact that the main problem that worries society in the issue of feminisation is the ambiguity of the proposed lexemes, when feminine forms can distort and change the meaning of a word or expression, thereby causing a misperception of the context. It is concluded that the process of feminisation of the French vocabulary of the professional sphere is in an active state, which is due to the sociolinguistic problems of the French linguistic and cultural space.

Key words: feminities, feminisation, profession, vocabulary, French language.

Постановка проблеми. Мова, яка є невід'ємною частиною життя людини, становить живу систему, що зазнає змін разом із суспільством і тим самим впливає на суспільство.

Поява нових номінацій на позначення осіб жіночої статі є серйозним викликом для мовців і актуальним об'єктом сучасних лінгвістичних досліджень. Питання всебічного дослідження відтворення фемінітивів різними мовами набуває сьогодні особливої актуальності в аспекті того, що мова стає дуже чутливою до гендеру. Такі зміни відбувалися під впливом ідей постмодернізму, що визнають сприйняття навколишнього світу лише через мовні форми [3, с. 312]. Раніше більшість мов тяжіла до маскуліноцентризму, тобто для позначення певного соціального стану чи професії жінки використовувалися слова чоловічого чи загального роду, а фемінітиви (еквіваленти жіночого роду) були репрезентовані в досить обмеженій кількості. Широке розповсюдження й активне утворення нових фемінітивів у мові безпосередньо пов'язане зі зростанням феміністичних настроїв у суспільстві, що спричинили зміни в гендерній лінгвістиці, які вже можна спостерігати і в повсякденному мовленні. Явище поширення фемінітивів має безпосередній зв'язок зі змінами у суспільстві, а мова, як відомо, є тим чинником, який чи не найкраще здатен віддзеркалювати та транслювати щонайменші зміни в картині світу кожної лінгвокультури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання про можливість існування варіанту жіночого роду і його значення в позначенні професій, посад, титулів і чинів залишаються однією з найбільш актуальних та обговорюваних тем сучасної лінгвістики, зокрема французької, адже саме французька мова стикається з проблемами фемінізації лексичних одиниць професійної сфери. У наукових працях зарубіжних лінгвістів існують різні точки зору щодо мовних інновацій: від традиційного для Франції пуризму до більш відкритих для лінгвістичного експерименту підходів у питанні стосовно розвитку французької мови. При цьому французькі вчені наголошують на необхідності враховувати той факт, що французька мова сьогодення не є лише власністю Франції, а й інших франкомовних країн та регіонів, де вона може розвиватися в іншому напрямку.

Теоретичним підґрунтям для нашої наукової розвідки стали наукові доробки як українських, так і французьких мовознавців, які спеціально вивчали сучасні фемінітивотвірні процеси. Приміром, словотворну фемінізацію дослідили А. Архангельська, Н. Малюга, А. Нелюба,

О. Тараненко. Функціонування фемінітивів описали М. Брус, А. Марчук, М. Навальна, андронімів–В. Познанська. Особливостям моцїйних дериватів і процесу фемінізації у французькій мові присвятили власні дослідження Anne-Marie Houdebine-Gravaud, Daniel Elmiger, Elizabeth Dawes, Itsuko Fujimura, Michèle Lenoble-Pinson, Dominique Eriphane, Pascal Gyax і Noelia Gesto та інші.

Постановка завдання. Мета нашого наукового дослідження полягає у встановленні динаміки та основних принципів творення фемінітивів у сучасній французькій мові. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: 1) окреслити зміст поняття «фемінітиви», зважаючи на сучасні дослідження в мовознавстві та виокремити слова, що найбільше відповідають особливостям творення та вживання фемінітивної лексики; 2) простежити основні закономірності розвитку фемінітивів у французькій мові; 3) визначити ключові способи словотворення жіночих номінацій.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві жінки займають провідні місця у всіх сферах життя: від політичного, до культурного та наукового. Стрімкі громадські зміни, які відбуваються протягом останніх десятиліть в усьому світі, призводять до утворення, розповсюдження, а також активного вживання фемінітивів, *Фемінітиви* – іменники семантико-граматичного жіночого роду, назви, що позначають осіб жіночої статі переважно за родом занять і соціальним становищем, а також за місцем проживання, етнічною належністю тощо [2]. Утворення фемінітивів підкреслює очевидність нової можливої ролі жінки в суспільстві. Саме фемінітиви є одним з важливих інструментів для представлення жінки в публічному просторі, й живаються у боротьбі зі стереотипами про неспроможність роботи жінки в певних професіях.

На думку Т. Нестеренко, термін *фемінітив* відповідає всім основним вимогам до одиниць такого класу, зокрема характеризується змістовністю, системністю, пластичністю (гнучкістю); мовною досконалістю; відповідає міжнародним нормам. Його правомірність підкріплюється також відносно сталою традицією вживання в лінгвістичній літературі, але, як це не парадоксально, слово не має таких важливих ознак терміна, як наявність дефініції та кодифікація в словниках [5, с. 161].

Як зазначає М. Брус: «Для представлення загальних назв жінок, систематизування й аналізування їх як численної кількості номінативних одиниць із різними класифікаційними ознаками за основну одиницю ідентифікування й інтер-

претування взято поняття категорія жіночості, або фемінітивності. У загальномовному плані категорія жіночості – це абстраговане лінгвальне поняття, якому підпорядковані одиниці нижчого порядку, об'єднані в загальне ціле для вираження значення «особа жіночої статі». Цю категорію можна розглянути в межах трьох найбільших мовних площин – граматичної, словотвірної, лексичної, з'ясувавши її диференційні та інтегральні ознаки» [1, с. 26].

Феміністичний рух, який зародився у США в 60-ті роки минулого століття, швидко поширився і в Європі. У Франції фемінітивізація професій набула активного поширення ще у XIX ст. з початком індустріальної доби й пришвидшилася на початку XX ст. Ці процеси пов'язані з розвитком освіти, а також були наслідком Першої світової війни. Жінки були зобов'язані виконувати різні види діяльності, якими до цього займалися чоловіки [7, с. 59]. Наприкінці XX – у першій третині XXI століть зафіксовано бурхливу тенденцію використання фемінітивів у різних функціональних стилях французької мови, що поступово виходять за межі розмовного стилю мовлення й стають надбанням стилів публіцистичного й офіційно-ділового, вибудовуючи, таким чином, певну закономірну стратифікацію [2]. Вживання фемінітивів в усному й письмовому дискурсі вже давно вийшло за межі лише лінгвістичної дискусії, це явище набуло рис політичної полеміки, в якій беруть активну участь прихильники й противники фемінізму, ліві й праві, державні діячі та члени Французької Академії. Це одночасно лінгвістичний і політичний процеси, оскільки певні кроки по рішення проблеми фемінізації назв професій у Франції стали можливими завдяки зусиллям уряду з корегування гендерного аспекту мовної політики держави.

Попри те, що у сучасній французькій мові активно використовуються такі терміни, як *une juge, une présidente, une maire, une pilote, une avocate, une chercheuse, une sculptrice, une colonelle* та інші, на сьогоднішній день ставлення до процесу фемінізації мови дуже різне, і він не відбувається без проблем та перешкод. Основний аргумент противників фемінізації – дотримання граматичних і синтаксичних правил з метою збереження чіткості та норм мови. Зауважимо, що історично у французькій лінгвокультурі, як і в багатьох інших лінгвосоціумах, сформувалася домінуюча позиція чоловічого роду для позначення професій. Таке явище насамперед пов'язане з думкою, яка склалася впродовж століть, що жінка неспроможна займатися профе-

сійною діяльністю. Втім, події минулого століття повністю змінили ставлення до жінки та її ролі в суспільстві і довели, що, практично, не залишилося жодного виду професійної діяльності, яким би не могла оволодіти жінка. У сучасному французькому суспільстві жінку більше не вважають «слабкою статтю». Про це свідчить той факт, що чимало жінок адаптуються до професій, які раніше вважалися суто «чоловічими».

Порівняно з іншими франкомовними країнами (Канадою, Бельгією, Швейцарією) Французька республіка залишається однією з найбільш консервативних держав стосовно питання фемінізації мови. Процес нормалізації фемінітивів у Франції, тобто їхнє закріплення у словниках та граматиках, значно відстав від узусу, фактичного вживання цих слів у ЗМІ, інтернеті, щоденній усній і писемній комунікації. Цілеспрямована робота з вирішення проблеми фемінізації номінативної системи французької мови розпочалась у Франції ще у 1984 р., коли була створена комісія з питань фемінізації назв професій, яку очолила Івет Руді, міністерка у справах жінок. Ціллю комісії було «покласти край лінгвістичній невидимості жінок» [4, с. 171]. До завдань комісії входило, насамперед, виявлення професій, у назвах яких був відсутній жіночий еквівалент, формулювання правил для утворення нових назв та створення нових термінів-фемінітивів. Лінгвісти й члени Французької Академії, яких називають «безсмертними», продовжують дискусії і пошуки правильних варіантів утворення форм жіночого роду слів, що позначають професію. З однієї сторони виникають складності, пов'язані з граматичними правилами зміни слова, з іншої сторони, новоутворені фемінітиви стають багатозначними й далеко не завжди набувають позитивної конотації.

Скасування на законодавчому рівні заборони для жінок на цілий ряд професій продемонструвала нагальну потребу використання фемінітивів у професійних колах, які традиційно вважалася чоловічою цариною. Насамперед, це – високі державні посади, управлінські посади, престижні професії, які потребують тривалого навчання, військова служба, правоохоронна діяльність, металургійна, гірнична, харчова галузі, транспорт, зв'язок, сільське господарство тощо [6, с. 3].

Зазначимо, що для французької лінгвокультурної спільноти гостра реакція на стрімкі зміни в мові є природною й очевидною. Носії французької мови ставляться до змін в їхній мові так само, як і до загрози порушення єдності французької нації. Французька мова пройшла достатньо непростий та довгий шлях для досягнення своєї єдності

на всьому франкомовному просторі. Французька Академія, створена ще в XVII ст., дотепер бореться за збереження чистоти й норм французької мови. Навіть після публікації Довідника з фемінізації іменників (*Femme, j'écris ton nom.. Guide d'aide à la féminisation. Paris: Documentation française, 1999*) академіки залишаються непохитними у своїх переконаннях та судженнях: фемінітиви спотворюють та псують французьку мову, їхнє насадження – це не що інше, як свавілля виконавчої влади, яка вирішила взяти не властиву для себе функцію, а саме кодифікацію французької мови. Проте, згодом Французька Академія, яка раніше виступала проти змін у французькій мові і називала їх «варварськими», змінила свою позицію і визнала фемінітиви «природною еволюцією» мови. Члени Французької Академії підтримали фемінізацію назв професій, звань та рангів, наголосивши на тому, щоб зміни кардинально не порушували загальні правила функціонування французької мови [8]. Зокрема, академіки виступали проти примусового насадження форм жіночого роду, таких як *professeure* (викладачка), *recteure* (ректорка), *sapeuse-pomprière* (пожежниця), які суперечать правилам деривації і є варваризмами. Визнання жіночого роду на такому рівні представляє певним чином лінгвістичну революцію у французькому лінгвокультурному просторі.

У 2019 р. Французька Академія визнала існування проблеми позначення назв професій, титулів і посад, які обіймають жінки. У дев'ятому виданні «*Dictionnaire de l'Académie française*» («Академічного словника французької мови») фігурують сотні жіночих форм на позначення професій. Ці слова увійшли у використання і Академія їх зареєструвала для того, щоб вони були правильно сформульовані і їхнє вживання укорінилося та закріпилося у мовленні. Кількість фемінітивів в останніх виданнях словника свідчить про сталість уживання, яка легко фемінізує назви професій [7, с. 59].

Слід зазначити, що для утворення форм жіночого роду лексичних одиниць французька мова володіє різноманітними способами, які також використовуються для фемінізації іменників, котрі позначають професію. У французькій мові правила творення фемінітивних номінацій чітко уніфіковано. Формування словотвірного значення жіночості відбувається від маскулінитивів за допомогою артиклів (неозначеного *une* та означеного *la*), закінчень або суфіксів [7, с. 60]. Однак, іноді процес утворення форм іменників жіночого роду стикається з проблемами омонімії та полісемії. Нерідко деякі форми жіночого роду викли-

кають насмішку, глузування або несприйняття у франкомовного населення. Наприклад, форма жіночого роду *écrivaine* (письменниця), утворена за загальним правилом творення жіночого роду іменників від *écrivain* чоловічого роду, на початку свого існування викликала неоднозначні асоціації у населення. Запозичена з канадського варіанту, у Франції вона спочатку сприймалася, як чужа, незвична і викликала критику у пуристів. Французькі академіки розглядали та трактували форму *écrivaine* двозначно, виокремлюючи *écri* й *vaine*, що перекладається як «писати даремно». Пропонувався навіть варіант римуння *écrivaine* з *vilaine* (огидна, мерзенна). Однак, наразі у французькій мові вживаються два варіанти: *une écrivaine* і *une écrivain*. Наступні фемінітиви, такі як: *magistrate* (жінка-мировий суддя), *huissière* (жінка-судовий пристав), *échevine* (радниця) теж не відразу були прийняті французьким суспільством, навіть викликали кепкування серед населення, оскільки були утворені за аналогією професій більш нижчого рангу.

Прихильники фемінізації стверджують, що новоутворені терміни, запропоновані для узусу, повинні пройти свого роду соціальну адаптацію, в іншому разі вони можуть сприйматися двояко носіями мови. Між новою лексею і тою реальністю, яку вона відображає, повинно бути адекватне співвідношення й розуміння. Основною проблемою, яка хвилює суспільство у питанні фемінізації, є неоднозначність запропонованих лексем, коли форми жіночого роду можуть перекичувати та змінювати значення слова чи виразу, тим самим, спричиняти невірне сприйняття контексту. Приміром, слово *médecin* (лікар) у жіночому роді стає *médecine*, де фемінітив професії співпадає з назвою галузі «медицина», що викликає плутанину у носіїв мови. У цьому випадку для уникнення непорозуміння пропонується варіант з артиклем жіночого роду *une médecin*. Інший приклад демонструє пейоративну конотацію форм жіночого роду, яка містить в собі зневажливу характеристику для осіб жіночої статі: слово *entraîneur* (тренер) у жіночому роді має форму *entraîneuse*, яке перекладається не лише, як «тренерка», але й має омонім, який означає «танцівницю в кабаре, яка запрошує відвідувачів танцювати й замовляти алкогольні напої».

Оскільки іменники жіночого роду професійної сфери лише починають закріплювати свої позиції в мові, цілком очевидним є той факт, що французька мова стикається із труднощами, що пов'язані із семантикою лексичних одиниць і їхнім стилістичним забарвленням.

Висновки. Таким чином, процес фемінізації французької лексики професійної сфери перебуває в активному розвитку, обумовленому соціолінгвістичними проблемами французького лінгвокультурного простору.

Попри певні проблеми, для утворення форм жіночого роду лексичних одиниць французька

мова володіє різноманітними засобами, які також застосовуються для фемінізації іменників, що позначають професію.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо у подальшому вивченні цієї проблеми, а саме процес фемінізації посад, звань та титулів у сучасній французькій мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
2. Баранцев Я. А. Фемінітиви в текстах публіцистичного стилю французької та української мов. URL: <https://bit.ly/3Z4HXOy> (дата звернення: 20.08.2024).
3. Дерік І., Гуцал Д. Особливості відтворення фемінітивів у перекладі української публіцистики англійською мовою. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2021. № 33. С. 311–327.
4. Лембік С. Проблема фемінізації назв професій у французькій та іспанській мовах. *Збірник наукових праць «Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура»*. Київ : Національний авіаційний університет. 2021. С. 248–251.
5. Нестеренко Т. До проблеми творення й уживання фемінітивів у сучасному українському дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 36, том 2, 2021. С. 159–165.
6. Олефір Г. І., Дейнеко І. А., Дейнеко І. В Гендерна ідентифікація у французькій мові: від ідеології до морфології. *Актуальні питання соціолінгвістики*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. № 38. С. 32–58.
7. Якименко-Ломон О. В. Традиція вживання і творення фемінітивів в українській та французькій мовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 58–60.
8. L'Académie Française se résout à la féminisation des noms de métiers URL: https://www.lemonde.fr/societe/article/2019/02/28/l-academie-francaise-se-resout-a-la-feminisation-des-noms-de-metiers_5429632_3224.html (дата звернення: 26.08.2024).